

RODNA I NAUČNA RANOPRAVNOST ŽENA U ZAŠTITI I EKO- INOVACIJAMA DRŽAVA ZAPADNOG BALKANA / GENDER AND SCIENTIFIC EARLY LEGISLATION OF WOMEN IN PROTECTION AND ECO-INNOVATIONS OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES

Rade Biočanin¹, Tihomir Đurić², Aldin Jahić³, Sonja Ketin⁴, Gordana Milentijević⁵

¹Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti Beograd, Beograd Srbija

²Univerzitet Istočno Sarajevo, Saobraćajni fakultet Doboj

³J.U. Mješovita srednja saobraćajna škola Tuzla, Tuzla

⁴Tehnički fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad

⁵Udruženje prevodilaca Beograd, Kičevska 9, Beograd, Srbija

e-mail: radomirbiocanin46@gmail.com, drtihadj@gmail.com, aldin000@hotmail.com

ketin.sonja@gmail.com

Izlaganje sa znanstvenog skupa

<https://www.doi.org/10.58952/zr20261501789>

UDK / UDC 305-055.2:001:502.131.1(497-15)

Sažetak

Rodna ravnopravnost u zaštiti i unapređenju životnog ambijenta podrazumeva aktivno uključivanje žena u procese donošenja odluka o ekologiji, urbanizmu i održivom razvoju. Iako žene širom sveta, pa tako i u našem regionu, nose veliki deo tereta klimatskih promena i upravljanja resursima u domaćinstvu, one su često nedovoljno zastupljene u institucijama koje kreiraju ekološke politike. Rodna ravnopravnost žena nije samo pitanje pravde i ostvarenja prava, već i ključni preduslov za društveni, ekonomski, politički i ekološki napredak. Jednako učešće žena i muškaraca u svim aspektima zaštite životne sredine, a samim tim zdravlja i kvaliteta života, što doprinosi izgradnji pravednijeg društva, povećava ekonomski rast i produktivnost, smanjuje siromaštvo i jača društvenu koheziju. Zajednice i društva, koja neguju rodnu ravnopravnost bolje su pripremljena da odgovore na globalne izazove, kao što su klimatske promene, ekonomske krize i socijalne nejednakosti. Istraživanje o percepciji žena u većem riziku od diskriminacije o rodnoj ravnopravnosti daje sveobuhvatan uvid u stavove i iskustva žena u vezi zaštite i unapređenu životnog ambijenta. Kvantitativno istraživanje je sprovedeno anketiranjem na reprezentativnom uzorku 50 žena, pri čemu je korišćen unapred pripremljeni upitnik. Anketa je obuhvatila pitanja o percepciji rodne ravnopravnosti, iskustvima diskriminacije, stavovima o različitim aspektima života žena i očekivanjima od države. Kvalitativno istraživanje omogućile su četiri fokus grupe organizovane u različitim sredinama u gradu Kruševcu, uključujući žene različite starosne dobi, obrazovanja i socijalnog statusa, a radi dubljeg razumevanja stavova i angažovanja u zaštiti i unapređenju životnog ambijenta.

Ključne reči: žene, rodna ravnopravnost, diskriminacija, nasilje, predrasude, zaposlenost, životni ambijent

JEL klasifikacija: J16, Q56, J71, I38, O15, R58

Abstract

Gender equality in the protection and improvement of the living environment implies the active inclusion of women in decision-making processes on ecology, urban planning and sustainable development. Although women around the world, including in our region, bear a large part of the burden of climate change and household resource management, they are often underrepresented in institutions that create environmental policies. Gender equality of women is not only a matter of justice and realization of rights, but also a key prerequisite for social, economic, political and environmental progress. Equal participation of women and men in all aspects of environmental protection, and thus health and quality of life, which contributes to building a fairer society, increases economic growth and productivity, reduces poverty and strengthens social cohesion. Communities and societies that nurture gender equality are better prepared to respond to global challenges, such as climate change, economic crises and social inequality. Research on the perception of women at greater risk of discrimination on gender equality provides a comprehensive insight into women's attitudes and experiences regarding the protection and improvement of the living environment. Quantitative research was conducted by surveying a representative sample of 50 women, using a pre-prepared questionnaire. The survey included questions about the perception of gender equality, experiences of discrimination, attitudes about various aspects of women's lives and expectations from the state. Qualitative research was made possible by four focus groups organized in different environments in the city of Kruševac, including women of different ages, education and social status, for a deeper understanding of attitudes and engagement in the protection and improvement of the living environment.

Keywords: women, gender equality, discrimination, violence, prejudice, employment, living environment

JEL classification: J16, Q56, J71, I38, O15, R58

UVOD

Rodna i naučna ravnopravnost žena u zaštiti životne sredine i eko-inovacijama na Zapadnom Balkanu predstavlja ključnu tačku za postizanje održivog rasta, pri čemu bi veće učešće žena u privredi moglo povećati BDP regiona za do 20%. Iako su žene prepoznate kao važni nosioci promena u borbi protiv klimatskih promena i cirkularnoj ekonomiji, one se i dalje suočavaju sa sistemskim barijerama poput otežanog pristupa finansijama i tradicionalnih rodni uloga. Pred nama je pregledan rad, koji donosi ogledalo celokupnog društva, a ne samo podatke. Ogledalo koje pokazuje koliko je jaz između zakona i stvarnog života dubok i normalizovan kada je rodna ravnopravnost u pitanju. U našoj zemlji, rodna ravnopravnost ima legitimitet, ali nema moć; ima strategije, ali nema doslednu primjenu; prepoznaje se u dokumentima, ali se retko prepoznaje u svakodnevnim praksama. Upravo u tom raskoraku između znanja i delovanja leži jedan od ključnih razvojnih izazova u nastavku XXI veka. Rodna i naučna ravnopravnost žena u zaštiti životne sredine i eko-inovacijama na Zapadnom Balkanu predstavlja ključnu tačku za postizanje održivog rasta, pri čemu bi veće učešće žena u privredi moglo povećati BDP regiona za do 20%. Iako su žene prepoznate kao važni nosioci promena u borbi protiv klimatskih promena i cirkularnoj ekonomiji, one se i dalje suočavaju sa sistemskim barijerama poput otežanog pristupa finansijama i tradicionalnih rodni uloga. Ovaj naučno-stručni rad je namenjen donosiocima odluka, kreatorima i kreatoricama javnih politika, rukovodećem kadru u institucijama, mas-medijima, stručnjacima i stručnjakinjama, kao i međunarodnim partnerima. Rad predstavlja analitički alat za razumevanje sistemskih slabosti i polaznu tačku za promenu načina na koji se odlučuje, planira, budžetira i upravlja, sa ciljem da rodna ravnopravnost postane funkcionalni princip upravljanja, a ne fusnota u javnim politikama društva.

1. RAVNOPRAVNOST U ŽIVOTNOM I POSLOVNOM AMBIJENTU

Rodna ravnopravnost žena u zaštiti i unapređenju životnog ambijenta predstavlja ključni stub održivog razvoja i društvene pravde. Ovaj koncept podrazumeva da žene moraju imati jednake mogućnosti učešća u donošenju odluka koje oblikuju prostor u kojem živimo, radimo i boravimo. Ključni aspekti uloge žena u životnom ambijentu

Uključivanje rodne perspektive u zaštitu životne sredine i urbanog prostora obuhvata:

- Donošenje odluka: osiguravanje da žene budu ravnopravno zastupljene u telima koja planiraju urbanistički razvoj, infrastrukturu i ekološke politike;
- Bezbednost i pristupačnost: unapređenje ambijenta tako da on bude bezbedan za žene (npr. osvetljenje, preglednost javnih prostora) i prilagođen potrebama onih koji obavljaju većinu neplaćenog rada, poput brige o deci i starijima;
- Ekološka održivost: žene su često prve na udaru klimatskih promena i zagađenja zbog tradicionalnih društvenih uloga, ali su i ključne predvodnice inicijativa za očuvanje resursa i smanjenje otpada;
- Institucionalni mehanizmi: Primena rodno odgovornog budžetiranja omogućava da se sredstva namenjena unapređenju ambijenta troše tako da podjednako koriste i muškarcima i ženama.

Zakonski i strateški okvir

U Srbiji i regionu, ovo pitanje je regulisano dokumentima kao što su:

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti koji promovise stvaranje jednakih mogućnosti u svim sferama društvenog života;
- Agenda 2030 (Cilj 5): Globalni cilj koji insistira na eliminaciji svih oblika diskriminacije i osnaživanju žena kroz ravnopravno učešće u javnom životu;

- Lokalni akcioni planovi: Dokumenti kojima opštine definišu konkretne korake za poboljšanje uslova života žena u lokalnim zajednicama.

- Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za ambijent u kome se unapređuje rodna ravnopravnost sa akcentom na institucionalne mehanizme rodne ravnopravnosti kao deo celovito...

Povezivanje ravnopravnosti u životnom (privatnom) i poslovnom ambijentu ključno je, jer su ova dva polja neraskidivo vezana – problemi u jednom direktno se prelivaju u drugo.

Evo kako se ta ravnopravnost manifestuje i gde su najveći izazovi:

1) Poslovni ambijent: Od plate do pozicije

Ravnopravnost na poslu nije samo pitanje etike, već i ekonomske efikasnosti.

- Jednake plate (Gender Pay Gap): žene u proseku i dalje zarađuju manje za rad iste vrednosti. Cilj je transparentnost zarada i eliminacija skrivenih predrasuda pri nagrađivanju;
- Razbijanje „staklenog plafona“: omogućavanje ženama da dosegnu najviše rukovodeće pozicije (Board level), gde su i dalje drastično manje zastupljene u odnosu na muškarce;
- Zabrana diskriminacije: to uključuje zaštitu od pitanja o planiranju porodice na intervjuima za posao i zaštitu od mobinga ili seksualnog uznemiravanja.

2) Životni ambijent: Nevidljivi rad

Ravnopravnost kod kuće je „gorivo“ za uspeh na poslu:

- Neplaćeni kućni rad: žene u proseku troše duplo više vremena na kućne poslove i brigu o deci/starijima. Dokle god je ovaj teret neravnomerno raspoređen, žene imaju manje vremena za usavršavanje i odmor;
- Pravo na slobodno vreme: Ravnopravnost znači da oba partnera imaju jednaku priliku za hobi, sport i društveni život;
- Rodno odgovorno stanovanje: Urbanističko planiranje koje uzima u obzir potrebe svih (bezbedne ulice, dostupni vrtići, osvetljeni parkovi) direktno unapređuje kvalitet života žena.

3) Tačka susreta: Balans posla i života (Work-Life Balance)

Ovo je polje gde se kreira prava promena:

- Roditeljsko odsustvo za očeve: podsticanje muškaraca da koriste bolovanje radi nege deteta menja percepciju da je briga o porodici „ženski posao“;
- Fleksibilni modeli rada: rad od kuće ili klizno radno vreme pomažu oba pola da usklade karijeru sa privatnim obavezama;
- Ekonomska nezavisnost: životni ambijent je sigurniji kada žene imaju sopstvene prihode, što im daje veću moć odlučivanja unutar porodice i zajednice.

U Republici Srbiji su ovi aspekti definisani:

- Zakonom o radu (zaštita od diskriminacije);
- Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (uvođenje kvota i obaveznih izveštaja za firme);
- Strategijom za rodnu ravnopravnost (dugoročni plan države da smanji jaz u svim sferama).

Ne možemo imati punu ravnopravnost na poslu ako kod kuće vlada patrijarhalna podela rada, niti možemo imati srećan privatni život ako poslovni ambijent ne prepoznaje porodične potrebe zaposlenih. Rodna ravnopravnost u zaštiti i unapređenju životnog ambijenta podrazumeva aktivno uključivanje žena u procese donošenja odluka o ekologiji, urbanizmu i održivom razvoju. Iako žene širom sveta, pa tako i u našem regionu, nose veliki deo tereta klimatskih promena i upravljanja resursima u domaćinstvu, one su često nedovoljno zastupljene u institucijama koje kreiraju ekološke politike.

Evo ključnih aspekata ove teme:

1) Žene kao pokretači promena

Žene često imaju specifična znanja o lokalnim ekosistemima i resursima. Njihovo učešće u zaštiti životne sredine doprinosi:

- Održivijem upravljanju resursima: Prema podacima UN Women, veće učešće žena u politici direktno korelira sa usvajanjem strožih zakona o zaštiti životne sredine.

- Inovacijama u lokalnim zajednicama: Žene su često liderke u inicijativama za reciklažu, organsku poljoprivredu i očuvanje izvora vode.

2) Pravni i institucionalni okvir

U Srbiji i regionu, rodna ravnopravnost je regulisana zakonima koji bi trebalo da osiguraju jednake šanse u svim sferama, uključujući i ekologiju:

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji nalaže integrisanje rodne perspektive u sve javne politike, što obuhvata i zaštitu životne sredine.

- Agenda 2030 prepoznaje rodnu ravnopravnost (Cilj 5) kao ključnu za postizanje svih ostalih ciljeva održivog razvoja, uključujući očuvanje planete.

3) Izazovi i prepreke

Uprkos zakonskim okvirima, u praksi postoje značajne barijere:

- „Stakleni plafon“: Manji broj žena na rukovodećim pozicijama u ministarstvima rudarstva, energetike i zaštite životne sredine.

- Neplaćeni rad: Žene troše znatno više vremena na kućne poslove povezane sa energijom i otpadom, što se retko vrednuje u zvaničnim ekonomskim i ekološkim strategijama.

- Ekofeminizam: Pokret koji ukazuje na vezu između eksploatacije prirode i podređenog položaja žena, zagovarajući promenu odnosa prema oba resursa.

4) Kako unaprediti stanje?

Za bolji životni ambijent neophodno je:

- Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u projektima zaštite životne sredine.

- Podržati žensko preduzetništvo u zelenoj ekonomiji (npr. solarna energija, eko-turizam).

- Osigurati da se glas žena čuje tokom javnih rasprava o prostornim planovima i velikim industrijskim projektima.

Više informacija o pravima žena i institucionalnim mehanizmima možemo pronaći u izveštajima organizacija poput FemPlatz ili kroz resurse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

S obzirom na to da ste potvrdili interesovanje, fokusiraću se na konkretne mere koje firme i zajednice uvode kako bi spojile poslovnu ravnopravnost sa kvalitetnim životnim ambijentom, uz par ključnih statistika.

1) Praktične mere u poslovnom ambijentu

Moderne kompanije koje žele da zadrže talente (naročito žene) uvode sledeće mehanizme:

- Fleksibilni modeli rada: ne samo rad od kuće, već i „klizno“ radno vreme koje omogućava roditeljima da usklade odvođenje dece u vrtić/školu bez stresa;

- Rodno neutralni oglasi za posao: korišćenje softvera koji uklanjaju rodno pristrasne reči iz oglasa kako bi se podstaklo više žena da se prijave za tehničke pozicije;

- Transparentnost plata: objavljivanje platnih razreda unutar firme kako bi se eliminisao Gender Pay Gap (koji u Srbiji iznosi oko 8-15% u korist muškaraca, zavisno od sektora);

- Podrška očevima: aktivno ohrabrivanje muškaraca da koriste bolovanje radi nege deteta.

Firme koje ovo rade direktno smanjuju „kaznu za majčinstvo“ koju žene često osećaju u karijeri.

2) Mere u životnom ambijentu (urbanizam i zajednica)

Ravnopravnost u svakodnevnom okruženju postiže se kroz:

- Rodno odgovorno urbano planiranje: projektovanje kvartova gde su vrtići, prodavnice, domovi zdravlja i pošte blizu stanovanja i posla. To štedi vreme, koje je najdeficitarniji resurs za žene;
- Bezbedna infrastruktura: bolje osvetljenje ulica, pregledniji javni prevoz i dostupnost trotoara za kolica (dečija i za osobe sa invaliditetom);
- Digitalizacija usluga: što više administrativnih poslova koji se završe online, to je više slobodnog vremena za oba pola.

3) Ključna statistika (Srbija i region)

Da bismo razumeli razmere, evo dva važna podatka:

1) Vreme provedeno u neplaćenom radu: Prema istraživanjima, žene u Srbiji u proseku provedu duplo više vremena (oko 4,5 sata dnevno) na kućne poslove i brigu o porodici nego muškarci (oko 2 sata);

2) Vlasništvo nad imovinom: Žene su vlasnice samo oko 25% nekretnina u Srbiji. Ekonomska ravnopravnost u životnom ambijentu počinje upravo od prava na vlasništvo i nasledstvo.

Predlog za sledeći korak:

Želite li da vam priprelim kratak ček-list (check-list) za firmu ili organizaciju koji pokazuje da li je njihov ambijent rodno ravnopravan, ili vas zanima kako da se prijavite za subvencije (državne ili EU) koje podržavaju žensko preduzetništvo u

Pošto ste potvrdili, pripremio sam dva ključna segmenta: brzi test (ček-listu) za proveru ravnopravnosti u radnom okruženju i kratak vodič za subvencije i podršku.

1) Ček-lista: *Da li je vaš poslovni ambijent rodno ravan?*

Ovo su indikatori koje koriste moderne firme (i revizori za dobijanje sertifikata ravnopravnosti):

- Transparentnost plata: Da li su platni razredi javni ili bar definisani tako da pol ne utiče na osnovicu?
- Fleksibilnost: Postoji li opcija kliznog radnog vremena ili rada od kuće (bez "mrkih pogleda" nadređenih)?
- Kvote u odlučivanju: Da li su žene zastupljene u upravnim odborima ili na pozicijama gde se donose ključne odluke?
- Roditeljsko odsustvo: Da li firma aktivno ohrabruje očeve da koriste odsustvo radi nege deteta?
- Nulta tolerancija na mobing: Postoji li jasan i poverljiv mehanizam prijave seksualnog uznemiravanja ili diskriminacije?
- Edukacija: Da li se zaposleni obučavaju o "nesvesnim pristrasnostima" (unconscious bias) pri zapošljavanju?

2) Kako do subvencija i podrške (Srbija i region)

Ako planirate projekat ili sopstveni biznis u oblasti zaštite životne sredine ili unapređenja ambijenta, vredi pratiti ove izvore:

- Programi Ministarstva privrede: Svake godine raspisuju konkurse za žensko preduzetništvo (često pokrivaju do 40-50% bespovratnih sredstava za opremu i poslovanje);
- Fond za razvoj: Nudi povoljnije kamatne stope i duže grejs periode za firme kojima upravljaju žene;
- EU PRO Plus / USAID: Često imaju grantove za "zelene" inicijative i digitalnu transformaciju, gde je jedan od uslova upravo rodna ravnopravnost u timu;

- Zeleni fond (Ministarstvo zaštite životne sredine): Konkursi za projekte udruženja građana (NVO) koji se bave ekologijom, gde se visoko boduje učešće žena.

3) Konkretan savet za "Zeleni biznis"

2. UČEŠĆE ŽENA U EKOLOŠKIM POKRETIMA

Učešće žena u ekološkim pokretima u region i Srbiji karakteriše snažno lokalno liderstvo, gde su žene često inicijatorke i predvodnice najvidljivijih "borbi" za zaštitu prirodnih resursa.

Mnoge od najznačajnijih ekoloških pobeda u poslednjim godinama nose ženski potpis:

- Vrnjačko ekološko društvo: Pod vođstvom Tatjane Radić Milutinović i Dejana Trifunović, udruženje je vodilo kampanju „Vodu narodu!” protiv privatizacije i presušivanja izvora lekovite vode u Vrnjačkoj Banji;

- Odbranim o šume Fruške gore: Aktivistkinja Dragana Arsić predvodi ovaj pokret u borbi protiv nelegalne seče, devastacije i privatizacije nacionalnog parka, uprkos brojnim pravnim i medijskim pritiscima;

- Bela čaplja (Beograd): Ana Džakić je ključna figura u borbi za zaštitu područja Bara Reva na levoj obali Dunava, gde je inicirala formalnu zaštitu i razvoj Dunavskog parka;

- Ekomar (Kragujevac): Organizacija koju vode Marija Simić Savić i Ivana Mladenović Sofronijević uspešno je zaštitila jezero Bujanj od agresivne urbanizacije;

- Trash Hero Srbija: Dragana Katić kroz ovu organizaciju mobiliše volontere širom zemlje za akcije čišćenja divljih deponija i edukaciju o upravljanju otpadom.

- Pored aktivizma, značajan doprinos daju naučnice i ekspertkinje, koje rade na stručnim analizama uticaja idustrijskih projekata na eko-sisteme, kao naučne saradnice Branka Amidžić (KEC-Kruševac), Slavica Pejović (MAJDAN-Požarevac), Sonja Ketin (EDC-Banja Luka), Gordana Milentijević (Udruženje prevodilaca Srbije, Beograd) Zora Jugović (Bezbednost hrane-Valjevo), Mirsada Badić (DUNP-Novi Pazar), Mubina Čolaković (IUT-Travnik) su veoma aktivne u pisanju naučno-stručnih radova i učešću na naučnim skupovima od nacionalnog i međunarodnog značaja (kao autori ili koautori), a tematika je u velikoj meri vezana za zaštitu i unapređenje životnog ambijenta, posebno u vanrednim situacijama.

Navedene naučne saradnice (kao i druge) predstavljaju ključnu intelektualnu snagu koja povezuje rodnu ravnopravnost sa stručnim upravljanjem životnim ambijentom, naročito u kritičnim uslovima. Njihov rad je dragocen jer popunjava jaz između aktivizma na ulici i donošenja odluka zasnovanih na naučnim dokazima.

Evo analize njihovog doprinosa kroz prizmu specifičnih oblasti koje pokrivaju:

1) Ekspertiza u kriznim i specifičnim situacijama

Fokus na vanredne situacije (poplave, požari, hemijski akcidenti) je od presudnog značaja za rodnu ravnopravnost. Istraživanja pokazuju da žene i deca trpe specifične posledice u katastrofama, a radovi autorki poput Sonje Ketin (Banja Luka) ili Zore Jugović (Valjevo – bezbednost hrane) direktno utiču na kreiranje protokola koji štite zdravlje stanovništva i resurse u tim trenucima.

2) Regionalna povezanost i akademska saradnja

Mreža koju čine naučnice od Novog Pazara (Mirsada Badić) i Travnika (Mubina Čolaković) do Beograda, Kruševca i Požarevca, pokazuje da su ekološki problemi i zaštita ambijenta prekogranična pitanja. Njihovo učešće na međunarodnim skupovima promoviše:

- Razmenu najboljih praksi u upravljanju otpadom i vodama;

- Standardizaciju terminologije (uloga Gordane Milentijević), što je ključno za usklađivanje lokalnih propisa sa direktivama EU o zaštiti životne sredine.

3) Uticaj na lokalne politike

Rad saradnica poput Branke Amidžić (Kruševac) i Slavice Pejović (Požarevac) direktno doprinosi lokalnim samoupravama kroz:

- Stručne podloge za lokalne ekološke akcione planove;
- Edukaciju: prevođenje komplikovanih naučnih podataka u primenljive savete za privredu i građanstvo.

Značaj za rodnu ravnopravnost

Ovaj "naučni krug" žena razbija stereotip o ženama samo kao o "žrtvama" ekoloških promena ili "emotivnim aktivistkinjama". One se pozicioniraju kao ekspertkinje-liderke koje:

- 1) Dizajniraju rešenja za unapređenje životnog prostora;
- 2) Verifikuju podatke o zagađenju i bezbednosti hrane, dajući legitimitet ekološkim zahtevima;
- 3) Mentorisu mlađe generacije istraživačica, osiguravajući kontinuitet ženskog doprinosa nauci o životnoj sredini.

Konkretni podaci i trendovi: iako žene čine osnovu aktivizma na terenu, podaci ukazuju na postojanje rodnog jaza u institucionalnim i ekonomskim strukturama zelene agende:

- Zastupljenost u energetici: U sektoru OIE žene čine oko 32% radne snage na globalnom nivou. U Srbiji je primetan rast učešća u višem menadžmentu energetske kompanije (sa 18% na 27% u periodu 2018–2022), ali je broj žena na pozicijama generalnih direktora i dalje nizak (oko 9%);
- Vlasništvo nad resursima: Kritičan podatak za rodnu ravnopravnost u ruralnom ambijentu je da čak 92% žena na selu ne poseduje nikakvo zemljište na svoje ime, što ih direktno ograničava u donošenju odluka o upravljanju životnom sredinom;
- Političko učešće: Srbija se kotira visoko po broju žena u parlamentu (među prvih 30 u svetu), ali studije poput „Preneražena” ukazuju na to da to učešće često ne prati stvarna moć odlučivanja u ključnim sektorima poput zaštite životne sredine.

3. PROJEKTI KOJI SPAJAJU EKOLOGIJU I PRAVA ŽENA

Projekti koji spajaju ekologiju i prava žena u Srbiji i regionu fokusiraju se na ekonomsko osnaživanje, cirkularnu ekonomiju i rodno odgovorno upravljanje resursima.

Ključni programi i inicijative

- Jačanje uloge žena u cirkularnoj ekonomiji: Ovaj projekat, sproveden od strane UNDP Srbija i Ministarstva zaštite životne sredine uz podršku Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF), nagradio je 20 inovativnih rešenja preduzetnica koja doprinose zelenoj tranziciji.
- PRO - Lokalno upravljanje za ljude i prirodu: Program koji podržava Vlada Švajcarske i sprovode UN agencije (uključujući UN Women Srbija). Fokusira se na ekološke izazove u 18 opština, uz direktno uključivanje žena u projekte poput „Romkinje – ekonomski osnažene“ koji povezuju lokalno upravljanje sa zaštitom prirode.
- Rodno i klimatski odgovorno finansiranje: Inicijativa UN Women u saradnji sa lokalnim samoupravama (poput grada Užica) testira metodologije za praćenje budžetskih izdvajanja koja istovremeno ublažavaju efekte klimatskih promena i unapređuju rodnu ravnopravnost.
- EKO-SISTEM program: Realizovan od strane Mladih istraživača Srbije, ovaj program podržava mreže organizacija civilnog društva u zagovaranju ekoloških politika, gde ženske organizacije igraju ključnu ulogu u procesima donošenja odluka.
- Platforma „Ekofeminizam!“: Digitalni prostor Ecofeminizam.com posvećen dokumentovanju ženskog doprinosa očuvanju prirodne baštine Balkana, promovišući „zelene običaje“ i borbe žena za reke i šume.

Finansijska podrška za "zeleno" žensko preduzetništvo

U 2025. godini, Ministarstvo privrede i Fond za razvoj obezbedili su značajna sredstva za žensko preduzetništvo:

- Bespovratna sredstva: Do 50% vrednosti investicije (maksimalno 1.500.000 RSD) za kupovinu opreme i modernizaciju poslovanja.
- Fokus: Iako je konkurs opšti, prioritet se često daje projektima koji promovišu održivost i inovacije u proizvodnji.

Navodimo konkretne uslove konkursa za zelene inovacije ženskih preduzeća:

Konkursi za zelene inovacije ženskih preduzeća u Srbiji najčešće se sprovode kroz programe Ministarstva privrede, Fonda za razvoj i međunarodnih organizacija poput UNDP-a.

Evo konkretnih uslova koji su tipični za aktuelne pozive (prema programu za 2025. godinu):

1) Ko može da konkuriše?

- Pravna forma: Preduzetnice, mikro i mala preduzeća.
- Vlasnička struktura: Žena mora biti upisana kao većinski vlasnik (minimum 51% udela) i zakonski zastupnik firme u APR-u.
- Starost firme: Postoje dve kategorije:
- Start-up: Firme registrovane u prethodne dve godine;
- Postojeće: Firme registrovane duže od dve godine.

2) Finansijski okvir (Model sufinansiranja)

Programi obično funkcionišu po principu 30-40-30 ili 50-50:

- Bespovratna sredstva (Grant): Država ili donator pokriva 40% do 50% vrednosti projekta;
- Povoljan kredit: Fond za razvoj obezbeđuje 40% do 50% kroz kredit (često sa grejs periodom od godinu dana i kamatom od 1-3%);
- Sopstveno učešće: Preduzetnica mora obezbediti minimum 10% do 20% sopstvenih sredstava.

3) Šta se smatra „zelenom inovacijom“?

Da bi projekat prošao, sredstva moraju biti namenjena za:

- Energetsku efikasnost: Nabavka mašina koje troše manje struje, izolacija objekta, ugradnja solarnih panela;
- Cirkularnu ekonomiju: Tehnologije za reciklažu, smanjenje otpada u proizvodnji ili korišćenje biorazgradivih materijala;
- Digitalizaciju procesa: softveri koji optimizuju resurse i smanjuju karbonski otisak;
- Sertifikaciju: dobijanje eko-sertifikata (npr. ISO 14001) neophodnih za izvoz na EU tržište.

4) Neophodna dokumentacija

- Biznis plan: Detaljan opis kako će investicija unaprediti zaštitu životne sredine i stabilnost firme.
- Potvrde iz APR-a i Poreske uprave: Dokaz da firma nema dugovanja i da je u ženskom vlasništvu.
- Profilisana ponuda (Proforma faktura): Predračun za opremu ili uslugu koja se nabavlja.

Gde pratiti objave?

- 1) Ministarstvo privrede (Srbija): Obično raspisuje glavni konkurs u prvom kvartalu godine;
- 2) Portal Preduzetništva (preduzetnistvo.gov.rs): Objedinjeni podaci za sve ženske programe;
- 3) UNDP Srbija: Često objavljuje specifične „Climate Smart“ pozive za inovacije u cirkularnoj ekonomiji.

Da li želimo da pripremimo listu potrebnih koraka za izradu biznis plana koji akcentuje ekološku komponentu vašeg projekta?

Pošto smo potvrdili -DA, pripremili smo dva ključna segmenta: brzi test (ček-listu) za proveru ravnopravnosti u radnom okruženju i kratak vodič za subvencije i podršku.

1) Ček-lista: Da li je vaš poslovni ambijent rodno ravan?

Ovo su indikatori koje koriste moderne firme (i revizori za dobijanje sertifikata ravnopravnosti):

- Transparentnost plata: da li su platni razredi javni ili bar definisani tako da pol ne utiče na osnovicu?

- Fleksibilnost: postoji li opcija kliznog radnog vremena ili rada od kuće (bez "mrkih pogleda" nadređenih)?

- Kvote u odlučivanju: da li su žene zastupljene u upravnim odborima ili na pozicijama gde se donose ključne odluke?

- Roditeljsko odsustvo: da li firma aktivno ohrabruje očeve da koriste odsustvo radi nege deteta?

- Nulta tolerancija na mobing: Postoji li jasan i poverljiv mehanizam prijave seksualnog uznemiravanja ili diskriminacije?

- Edukacija: Da li se zaposleni obučavaju o "nesvesnim pristrasnostima" (unconscious bias) pri zapošljavanju?

2) Kako do subvencija i podrške (Srbija i region)

Ako planirate projekat ili sopstveni biznis u oblasti zaštite životne sredine ili unapređenja ambijenta, vredi pratiti ove izvore:

- Programi Ministarstva privrede: Svake godine raspisuju konkurse za žensko preduzetništvo (često pokrivaju do 40-50% bespovratnih sredstava za opremu i poslovanje);

- Fond za razvoj: Nudi povoljnije kamatne stope i duže grejs periode za firme kojima upravljaju žene;

- EU PRO Plus / USAID: Često imaju grantove za "zelene" inicijative i digitalnu transformaciju, gde je jedan od uslova upravo rodna ravnopravnost u timu;

- Zeleni fond (Ministarstvo zaštite životne sredine): Konkursi za projekte udruženja građana (NVO) koji se bave ekologijom, gde se visoko boduje učešće žena.

3) Konkretan savet za "Zeleni biznis"

Pošto se ovaj rad odnosi na unapređenje životnog ambijenta (reciklaža, eko-turizam, energetska efikasnost), fokusirajmo se na sledeće u aplikacijama za sredstva:

1) Naglasite koliko žena je zaposleno/uključeno;

2) Objasnite kako vaš projekat olakšava život lokalnoj zajednici (npr. bezbedniji parkovi, čistija voda);

3) Povežite ciljeve sa Agendom 2030 (Cilj 5: Rodna ravnopravnost i Cilj 11: Održivi gradovi).;

S obzirom na to da se ciklusi konkursa često smenjuju, u nastavku ovog rada su trenutno najrelevantniji izvori finansiranja i praktičan model teksta za prijavu projekta koji spaja ekologiju i rodnu ravnopravnost.

1) Trenutno otvoreni ili stalni konkursi (Srbija i region):

- Programi Ministarstva privrede i Fonda za razvoj (2024/2025): Fokusirani su na žensko preduzetništvo. Iako su opšti, projekti koji uključuju nabavku energetski efikasnih mašina ili solarnih panela dobijaju dodatne bodove u evaluaciji;

- UNDP Srbija - Cirkularna ekonomija: Često otvaraju pozive pod nazivom "Inovacije za cirkularnu ekonomiju". Prate se preko njihovog sajta;

- Trag fondacija - Aktivne zajednice: Stalni konkurs koji podržava lokalne inicijative. Idealno za projekte poput "Žene čuvaju reke" ili "Eko-edukacija žena na selu";

- Globalni fond za žene (Global Fund for Women): Stalno otvoren za grantove koji se tiču ekološke pravde (Environmental Justice) sa fokusom na žensko liderstvo.

2) Primer teksta za prijavu projekta (Sažetak/Abstract)

Ovaj model možete prilagoditi za naučni skup ili konkurs za grant.

Naziv projekta: Zelena inkluzija: Osnaživanje žena kroz cirkularno upravljanje otpadom u lokalnoj zajednici

Problem (Context): U gradu N. Pazar žene čine većinu nezaposlenog stanovništva, dok istovremeno neadekvatno upravljanje ambalažnim otpadom ugrožava lokalni životni ambijent. Rodni jaz u vlasništvu nad resursima sprečava žene da budu nosioci ekoloških promena.

Cilj projekta (Goal): Unapređenje životne sredine kroz uspostavljanje ženske zadruge za preradu tekstilnog/organskog otpada, čime se direktno spajaju ekološka zaštita i ekonomsko osnaživanje žena.

Ključne aktivnosti:

1) Edukacija: Trening za 20 žena o principima cirkularne ekonomije i standardima bezbednosti u vanrednim situacijama (fokus na radove naučnih saradnica poput B. Amidžić, M. Badić, S. Ketin);

2) Inovacija: nabavka energetske efikasne opreme za reciklažu kojom će upravljati isključivo žene;

3) Zagovaranje: kreiranje preporuka za lokalnu samoupravu o uvođenju rodno odgovornog budžetiranja u sferi ekologije.

Očekivani rezultati:

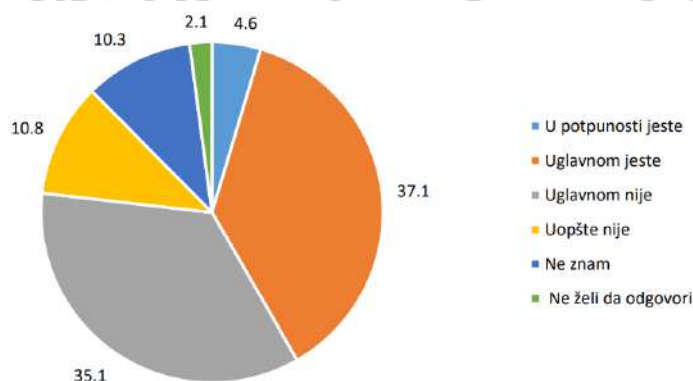
1) Smanjenje lokalnog otpada za 15% u prvoj godini;

2) Zapošljavanje 10 žena iz ranjivih grupa;

3) Povećana bezbednost životnog ambijenta kroz stručni nadzor nad upravljanjem resursima.

4. ANKETNI UPITNIK

Rezultati pokazuju da 41,7% ispitanica smatra da je rodna ravnopravnost ostvarena, pri čemu svega 4,6% veruje da je “u potpunosti ostvarena”, a 37,1% da je “uglavnom ostvarena”. S druge strane, 45,9% ispitanica smatra da ravnopravnost nije ostvarena, od čega 35,1% veruje da “uglavnom nije ostvarena”, a 10,8% da “uopšte nije ostvarena”. Ovo pokazuje da postoji dominantno osećanje među ženama da je ravnopravnost daleko od potpune realizacije u društvu.

Slika 1. U kojoj meri je rodna ravnopravnost ostvarena u regionu?

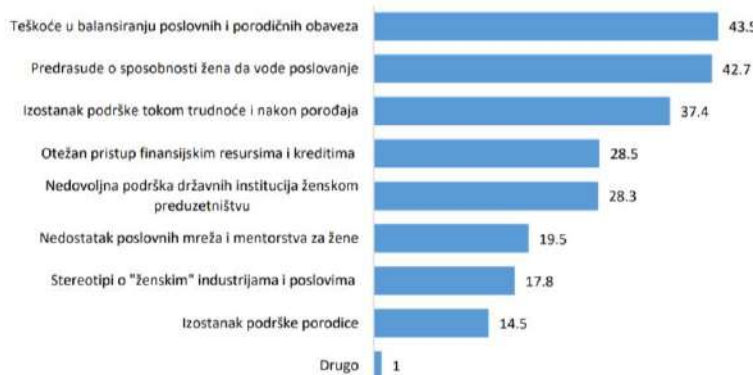
Ostatak ispitanica je ili neodlučan (10,3%) ili nije želeo da odgovori (2,1%), što može ukazivati na nedostatak informacija ili svesti o temama rodne ravnopravnosti u društvu, a naglašava i potrebu za edukacijom i podizanjem svesti o pravima žena i njihovom položaju u Srbiji. Dobijeni podaci sugerišu da je rodna ravnopravnost u regionui daleko od idealnog stanja, te da postoji polarizovana percepciju rodne ravnopravnosti, koja može ukazivati na različita iskustva i percepciju žena o ovoj temi.

Slika 2. Kakva je kućna poslovnost žena kod nas?

Slika 3. U kojim oblastima su žene najčešće izložene diskriminaciji?

Slika 4. Koliko su žene sposobne da započnu sopstveni biznis?

5. NAUČNA I STEM RAVNOPRAVNOST

Učešće žena u nauci, tehnologiji, inženjerstvu, biohemiji, ekologiji i matematici (STEM) ključno je za razvoj zelenih inovacija:

- Obrazovanje naspram karijere: Žene u regionu često čine većinu diplomaca u matematici i prirodnim naukama, ali su podpredstavljene u inženjerstvu i ICT sektoru;
- Statistika u ICT sektoru: Žene čine samo oko 25% IT stručnjaka u Srbiji, dok je u Crnoj Gori taj procenat još niži — oko 16,4%;
- Inicijative za osnaživanje: Programi poput IT Girls u Bosni i Hercegovini i Global Engineer Girls u Severnoj Makedoniji pružaju stipendije i mentorstvo za devojke u inženjerstvu.

6. ŽENE U ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE I EKO-INOVIJAMA

Žene su liderke u uvođenju održivih praksi, ali su njihovi doprinosi često manje vidljivi:

- Cirkularna ekonomija: Ministarstvo zaštite životne sredine Srbije i UNDP nagradili su 20 inovativnih rešenja koja su razvile preduzetnice, obuhvatajući oblasti od poljoprivrede do održive arhitekture;
- Zeleno preduzetništvo: Ženska preduzeća su često mikro i mala, suočavajući se sa barijerama poput ograničenih imovinskih prava, što otežava dobijanje kredita za eko-projekte;
- Mreže i istraživanja: Projekti poput WISE SEE mapiraju žene profesionalce u održivoj energetici i klimatskim promenama radi jačanja njihove uloge u donošenju odluka.

Regional Cooperation Council (RCC) +2

Regionalni pokazatelji i izazovi

- Indeks rodne ravnopravnosti: Prosečni indeks za zemlje Zapadnog Balkana iznosi 58%, što je značajno niže od proseka EU-27 koji iznosi 68%.
- Ruralne oblasti: Žene u ruralnim sredinama su posebno ranjive zbog ekonomske zavisnosti i neplaćenog rada, ali imaju ogroman potencijal kao pokretači održivog razvoja u poljoprivredi.
- Politička podrška: RCC (Regional Cooperation Council) i UNDP aktivno promovišu uključivanje rodne perspektive u zakone o klimatskim promenama i obnovljivim izvorima energije.
- Op-ed: Osnaživanje žena je ključno u naporima država Zapadnog Balkana.

Poticanje učešća žena u privredi povećava potencijal za rast. Pобољшanje rodne jednakosti bi u Evropskoj uniji povećalo BDP po glavi stanovnika.

Regional Cooperation Council (RCC):

- Gender-Responsive Green Finance Roadmap for the Western ...
- Women in the WB6 are pivotal agents of change, contributing as leaders, entrepreneurs, and pro-ponents of sustainable practices. ...
- Regional Cooperation Council (RCC)
- Western Balkans and Türkiye discuss women's empowerment ...
- Feb 24, 2023 — In Albania, despite significantly higher numbers of women in higher education than men (60.4% vs 39.6 %), women continue to be mor...
- UN Women Europe and Central Asia
- She Figures report 2025 – westernbalkans-infohub.eu
- Feb 11, 2025 — Also in Bosnia and Herzegovina, the IT Girls initiative, implemented by the United Nations (UN), has supported more than 2 000 gir...

ZAKLJUČAK

Rodna ravnopravnost u zaštiti i unapređenju životnog ambijenta predstavlja *conditio sine qua non* održivog razvoja, jer integracija ženske naučne ekspertize i lokalnog aktivizma direktno doprinosi otpornosti zajednica, naročito u vanrednim situacijama. Priznavanje žena kao ključnih aktera u procesima donošenja ekoloških odluka i upravljanju resursima ne samo da osnažuje društvenu pravdu, već osigurava naučno utemeljenu i inkluzivnu transformaciju prostora u pravcu ekološke bezbednosti i dugoročne stabilnosti.“

Ovaj zaključak obuhvata sve elemente o kojima smo pisali u radu: naučni doprinos, vanredne situacije i institucionalnu ravnopravnost.

Potrebno je omogućiti osnaživanje organizacija civilnog društva koje se bave rodnom ravnopравnošću, a posebno za one koje rade na terenu i sa ženama koje su u većem riziku od diskriminacije. Isto tako, civilno društvo treba da bude ključni partner u oblikovanju i implementaciji politika rodne ravnopravnosti.

Organizacije civilnog društva treba blisko da sarađuju sa akademskim institucijama, da jačaju svoje kapacitete i učestvuju u obukama, osnaživanju zajednice i lobiranju za promene u zakonodavstvu i javnim politikama koje se tiču rodne ravnopravnosti.

Ovu vrstu istraživanja je neophodno sprovoditi u kontinuitetu u određenim vremenskim razmacima, kako bi se pratio ostvaren napredak, odnosno percepcija žena o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji.

LITERATURA

1. Adels, H., Beelaard, R., & Symons, A. (1997). Delivering quality in global IT services. *Software Quality Journal*, 6(3).
2. Babović M., Petrović M. (2021). Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji, Beograd, 2021.
3. Bek U. Rizično društvo: u susret novoj moderni, Beograd, "Filip Višnjić", 2001.
4. Biočanin R., Ivanković D. Višekriterijumska optimizacija eko-bezbednosti pri transportu opasnog tereta i otpada, Naupno-strupni skup „TRANSPORT OPASNOG TERETA-RID, ADR, ADN“, 28-29. maj 2008. Novi Sad.
5. Biočanin R., Vasović V. Ekološko obrazovanje i vaspitanje u školama i fakultetima, Učiteljski fakultet Užice Univerziteta u Kragujevcu, 2001.
6. Biočanin R., Vasiljević J. Menadžment u ekologije, Evropski defendološki centar (EDC), Banja Luka, 2025.
7. Biočanin R., Ketin S. Akcidenti u životnoj sredini, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik, 2019.
8. Biočanin R. i sar.: Mmanure fertilizer as biofuel, using "green chemistry", international scientific conference green development, green infrastructure, green technology, Skopje, 27-26.. april 2026.
9. Branković S. (2013). Socijalne mreže i nove mogućnosti društvenog istraživanja, Kultura polisa, 10(20), 77–90.
10. Dobrodolac, M., Lazarević, D., & Živanović, M. (2014a). Software application for postal items routing as part of postal systems' critical infrastructure. *Proceedings of the Second Internarional Scientific and Technical Conference TECHNICS, TECHNOLOGIES, EDUCATION, SAFETY*, 3(152).
11. Drakula T. Development of the postal sector, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta Novi Sad, Novi Sad
12. Đorđević I. Bezbednosna arhitektura u uslovima globalizacije, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, 2007.
13. Grandov A. Ekonomika i organizacija poslovanja, VŠŠ ZA PREDUZETNIŠTVO, Beograd, 2005.
14. Jovanović I. (2015) Preduzetništvo u savremenim uslovima poslovanja. Bor: Univerzitet u Beogradu.
15. Kovačević B. Rizici i bezbjednosne prijetnje, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2015.
16. Kujačić M., Nove tehnologije i usluge u poštanskom saobraćaju, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 2012.
17. Mayer G., Tomiü D. Transport opasne robe u praksi, ŽID, Novi Sad, 2008.
18. Lazarević M. D. Quality management of postal service using geometric modeling, University of Belgrade, Faculty of transport and traffic engineering, Beograd, 2020.
19. Resorno ministarstvo: Istraživanje o percepciji žena u većem riziku od diskriminacije o rodnoj ravnopravnosti, decembar, 2024.
20. Ružić M.S. Digitalna transformacija obrazovanja u Srbiji - pitanje digitalne pismenosti ili digitalne kompetencije, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2021.
21. Vasiljević J. Primena menadžment kontrole u ekonomskom poslovanju JP PTT saobraćaja, Srbije, CESNA B, Naučna konferencija sa međ. učešćem, 20-21. februar, 2026. Kragujevac.